

Az ALMPUB projekt

TÓTH Máté

Bevezetés

Az elmúlt évek legjelentősebb nemzetközi együttműködésben megvalósított kutatása, amelyben a Könyvtári Intézet is részt vett, az *ALMPUB* projekt volt, amely európai összehasonlításban vizsgálta a könyvtárak, levéltárak és múzeumok mint nyilvános intézmények szerepét a társadalomban. Az *ALMPUB* a projekt angol elnevezéséből alkotott betűszó: *The ALM-Field, (Archives, Libraries, Museums) Digitalization and the Public Sphere* (szabad fordításban: A könyvtári, levéltári és múzeumi szektor, digitalizálás és a nyilvános szféra). Az alábbi írás célja, hogy áttekintést adjon a projektről, és röviden bemutassa annak főbb eredményeit. A projektet az Oslói Városi Egyetem (OsloMet) kezdeményezte és koordinálta. Az összköltségvetése 15 millió norvég korona volt, amelyet a Norvég Kutatási Tanács (*Norges Forskningsrådet*) *KULMEDIA* programja keretében finanszírozott. A *KULMEDIA* program kutatásaiban arra keresték a választ, hogy a változó technológia miként befolyásolja a kulturális kifejezésformákat, a kultúra és a média pedig milyen hatással van a társadalomra. Közvetlen célként azt fogalmazták meg, hogy

- kutatócsoportok alakuljanak a területen,
- a kutatási eredmények kommunikációja és disszeminációja is fejlődjön,
- alakuljon ki nyilvános párbeszéd a kutatási eredményekről.

A *KULMEDIA* programban az *ALMPUB* projekten kívül négy nagy kutatást finanszíroztak. Ezek rövid áttekintése segíthet a kutatásunk kontextusának megértésében.

A Bergeni Egyetemen a médiahasználat, kultúra, nyilvános kapcsolatok és információszabadság a Big Data korában témát kutatták. A Norvég Üzleti Főisko-

la kutatási programjának a témája a digitalizálás és sokszínű társadalom a kultúra és média szektorban volt. (Ennek a projektnek volt egyébként egy nagyon jelentős könyvtári vonatkozása a digitalizálás miatt.) Az Oslói Egyetemen (ez nem azonos a projektünket vezető Metropolitan University-vel) a kulturális örökség médiakörnyezetét tanulmányozták, elsősorban a kommunikációs gyakorlatok innovatív elemeire fókuszálva. A norvég Társadalomtudományi Kutatóintézetben pedig az új médiával kapcsolatos szakmapolitikákat vizsgálták.

Ebben a kontextusban a konzorciumvezető egyetemnek is nagy szakmai sikert jelentett egy nagyon jelentős anyagi támogatással járó projektben részt venni, ráadásul a programban való részvétel a könyvtár és általában a közgyűjteményi szektor szerepét hangsúlyozta a digitalizálás és a média világának radikális átalakulása korában.

A projektvezető egyetem mellett a projektbe több norvég és külföldi partnerintézmény is bekapcsolódott. Belföldi partnerek voltak a Norvég Nemzeti Könyvtár, a Nyugat-Norvégiai Főiskola és a Tromsøi Egyetem. A külföldi partnerek között megtalálható két jelentős skandináv, könyvtártudománnyal foglalkozó egyetem a svédországi Uppsalából és a dániai Koppenhágából, egy német (Potsdami Főiskola) és egy svájci (Chur Egyetem) könyvtárosképző intézmény, valamint az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Könyvtári Intézet (KI). Nemzetközi kutatócsoportra azért volt szükség, hogy a norvégok szélesebb perspektívát tudjanak tanulmányozni. A projektben való részvételre való felkérés a KI Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztálya számára lehetőséget adott nemzetközi összehasonlító kutatásokra, nemzetközi konferenciákra való részvételre, közös publikációkra és rendezvényekre, és nem utolsósorban olyan tapasztalatok szerzésére, amelyeket képesek lehetünk hasznosítani a későbbi munkánk során.

Az együttműködés nem előzmény nélküli. A 2007–2011 között megvalósított *PLACE* (Public Libraries as Arenas for Citizenship) projektben a KI már együttműködött az Oslói Főiskolával (a jelenlegi Metropolitan University elődjével) egy összehasonlító kutatásban,¹ de ennél sokkal korábban, a 2000-es évek elején *Nagy Attila* is végzett közös kutatásokat a projekt vezetőjével, *Ragnar Audunsonnal*.² A norvég professzor kapcsolata a magyar könyvtáros szakmához pedig ennél is sokkal szerteágazóbb, és még régebbre nyúlik vissza.

A projekt hivatalosan 2016. október 1. és 2019. szeptember 30. között zajlott, de 2019 őszén kértük

a határidő egy évvel való meghosszabbítását, hogy minden vállalásunkat teljesíteni tudjuk. Ehhez a Norvég Kutatási Tanács hozzájárult, így az adatok feldolgozására és az eredmények disszeminálására 2020. szeptember 30-ig van lehetőségünk.

Az összetett kutatási projektben négy módszerrel kerestük a válaszokat arra, hogy a közgyűjtemények a nyilvános szféra intézményeiként milyen szerepet vállalhatnak a digitális korban.

Vizsgáltuk a digitalizálási szakpolitikákat, elsősorban Norvégiában, kitekintéssel néhány európai partnerországra. Sor került egy hat országon átívelő lakossági reprezentatív felmérésre a könyvtárak, levéltárak és múzeumok társadalomban betöltött szerepéről. Szintén valamennyi partnerországban lefolytattunk egy-egy országos felmérést az egyes szakterületek képviselőinek – azaz a könyvtárak, levéltárak, múzeumok dolgozóinak – a körében az intézményrendszerek feladatrendszeréről, prioritásairól és küldetéséről. Végül pedig készültek esettanulmányok bizonyos részterületeken, amelyek egyrészt segíthetnek megérteni az empirikus kutatások eredményeit, másrészt pedig rávilágítanak a témához kapcsolódó érdekes jelenségekre.

Egy tanulmányban nem vállalkozhatok rá, hogy egy három éven keresztül zajló kutatási projekt valamennyi kimenetét bemutassam, de szeretném a figyelmet ráirányítani az *ALMPUB* magyarországi környezetben is hasznosítható eredményeire.

A projekt megvalósításának lépései

A projekt eredményeinek vázlatos bemutatása előtt röviden szólok a megvalósításról, a projekt menedzseléséről. A norvég partnerek mellett a résztvevő külföldi partnerintézmények jellemzően egy-egy főt delegáltak (Dániából két főt) a projektbe, akik vállalták, hogy a projektidőszakban a munkaidejük 10%-át erre a munkára szánják. A partnerintézmények (Magyarországon tehát az Országos Széchényi Könyvtár) a konzorciumvezető egyetemtól meg is kapták az adott munkatársak erre az időszakra járó bérét. A nemzeti könyvtárral kötött szerződésben a konzorciumvezető intézmény vállalta, hogy a partnerek projekttel kapcsolatosan felmerülő utazási és szállásköltségeit állja, biztosítja a kutatói infrastruktúrához való hozzáférést és a közös kutatási eredmények publikálásának lehetőségét.

A projektnyitó megbeszélésre 2016 októberében került sor Oslóban valamennyi konzorciumi partner részvételével. Ekkor álltak fel a munkacsoportok, és

valamennyi résztvevő tehetett vállalásokat a közös munkára vonatkozóan. Az OSZK, illetve a KI az országos vizsgálatokban, valamint a szakmapolitikai dokumentumok elemzésében való részvételt vállalta. Az esettanulmányok első eredményeit a projekt két-napos féldős rendezvényén, nyílt szeminárium keretében, az első napon ismertettük Oslóban, a Norvég Nemzeti Könyvtárban 2018. május 8-án.³ A második napon értekezletet tartottunk valamennyi konzorciumi partner részvételével, ahol áttekintettük – többek között – a Magyarországon és öt másik országban párhuzamosan zajló kérdőíves adatgyűjtés tapasztalatait, és egyeztettünk az adatok elemzésével kapcsolatos feladatokról.

A projektidőszak során több kutatói értekezletet tartottunk. A legtöbb megbeszélés Oslóban volt, 2017 májusában, 2018 novemberében és 2019 májusában, de törekedtünk arra, hogy minden partnernek legyen lehetősége vendégül látni a projekt többi résztvevőjét. 2016 decemberében és 2019 márciusában Potsdamban, 2018 februárjában Uppsalában találkoztunk az empirikus kutatásokkal foglalkozó kollégákkal, 2017 októberében pedig Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban láttuk vendégül a konzorciumi partnereket.

A projekt zárókonferenciájára szintén Oslóban került sor 2020. január 20-án.⁴ Itt már az esettanulmányok és a dokumentumok elemzése mellett bemutattuk a nemzetközi összehasonlító kutatások főbb eredményeit is. A konferencián különösen emlékezetes volt *David Lankes A város főterének újjáépítése a digitális korban* című vitaindító előadása. Az amerikai professzor szerint a könyvtárak, múzeumok és levéltárak sokszor nem az emberek valós problémáira keresik a válaszokat, hanem előre elkészített megoldásokat kínálnak olyan jelenségekre, mint hogy nem olvasnak eleget, nem férnek hozzá a kultúra javaihoz, vagy információhiányban szenvednek. Ráadásul a kulturális örökség intézmények infrastruktúrában, szolgáltatásokban gondolkodnak, pedig a problémákra az emberek adják a megoldást, nem az eszközök, a technika és a fizikai környezet. A használók az infrastruktúra helyett a jelentéseket és azt az erőt keresik, amely felhatalmazza őket arra, hogy jó dolgokat csináljanak. Korábban a tanulást fogyasztásnak gondolták, most inkább azt mondjuk, hogy egy olyan alkotói folyamat, amely mindig részvételen alapul. Lankes szerint a kulturális intézményeknek arra kell törekedni, hogy az emberek rendelkezzenek azokkal az erőforrásokkal, amelyek alapján ők maguk képesek elérni a céljaikat, ennek a kulcsa pedig a felha-

talmazás. Mi tehát a teendő? A nyilvános szférának, amelynek a kulturális intézmények fontos szeletét képezik, megbízhatónak, hasznosnak és részvételen alapulónak kell lennie.

A konferenciák mellett a munkatársak jelentős disszeminációs tevékenységet folytattak azzal is, hogy folyamatosan publikálták az eredményeket vagy a saját nemzetük szakmai közönsége előtt, vagy nemzetközi fórumokon. Bár a projekt eredetileg a norvég szakmapolitikai döntések megalapozása céljából indult, a széles körű disszeminációs törekvéseknek köszönhetően az eredmények a többi országban is felhasználhatóvá válnak. E téren a projekt legnagyobb eredménye az a lektorált angol nyelvű kötet lesz, amelynek a megjelenése kora nyáron várható, és amelyben valamennyi kutatási jelentés elérhető lesz. A következő fejezetekben ismertetett eredmények is jórészt ennek a kötetnek a kéziratából származnak.

Digitalizálási szakmapolitikák

A kutatások első nagy csoportjába tartoznak a digitalizálási szakmapolitikákról dokumentumelemzéssel készített összefoglalások, amelyek a stratégiaalkotás szintjén vizsgálták a közgyűjtemények szerepét a társadalomban a digitalizálás korában.

*Sigrid Stokstad*⁵ a digitalizálási politikák implementálását vizsgálta. Az eredmények szektoronként eltérőek. 2009–2015 között a norvég nemzeti könyvtár majdnem a teljes állományát, a múzeumok gyűjteményeik 30%-át, a levéltárak pedig a tartalmaik mindössze 2%-át digitalizálták. Az egyes intézménytípusok közötti nagy különbségek egyik oka az volt, hogy a nemzeti digitalizálási politika nem volt kellőképpen világos az intézmények számára, így az implementálás sem lehetett sikeres. A könyvtári területen létrehozták a Mo i Rana-i digitalizáló műhelyt, ahol nagy mennyiségben, professzionális körülmények között, tervszerűen digitalizálták a könyveket. Ilyen vagy ehhez hasonló kezdeményezés a levéltári területen nem volt. A levéltárak relatív sikertelenségére reagálva 2017 decemberében új levéltári törvényben igyekeztek orvosolni a problémákat.

A közép-kelet-európai térségből igyekeztem bemutatni egy, az együttműködő államok eredményeivel összehasonlítható kérdést a digitalizálási szakmapolitikák terén. A visegrádi országoknak az Európai Bizottság számára készített digitalizálási országlejelentéseiből elemeztem a stratégiára és a finanszírozásra vonatkozó részeket egy közös közép-európai modell után kutatva. Hasonlóságok mutat-

hatók ki az erős központosítási törekvések valamint az aggregáció terén, amelyekben jelentős mértékben támaszkodnak a nemzeti intézmények szakmaiságára. Finanszírozás terén közös jellemző a strukturális alapok intenzív használata, amely elsősorban az Európai Unió többi államához képest szerényebb gazdasági teljesítménynek köszönhető. Jelentős különbségek is vannak. Például a digitalizálással kapcsolatos kvalitatív és kvantitatív célok kitűzése Lengyelországban és Csehországban intézményi szinten történik, Magyarországon központilag. Korábban azt feltételeztük, hogy a hasonló kulturális, politikai és gazdasági háttér miatt létezhet a digitalizálás stratégiai megközelítései terén egy közös, közép-európai modell, de erre utaló nyomokat nem leltem. A kutatás fő tanulsága, hogy a stratégiai döntéseket elsősorban a finanszírozási lehetőségek és az elérhető technológiai megoldások követése jellemzi.⁶

Erik Henningsen és Håkon Larsen a 90-es évek végétől kezdve vizsgálták a norvég közgyűjtemények stratégiai dokumentumait, amelyekben a digitalizálás szerepét keresték. A kutatás arra az eredményre jutott, hogy a digitalizálás a közgyűjteményi szakmapolitikákban „szakralizált” terület, amely felülírja még a költséghatékonysági elemzéseket is. A digitalizálás parancsának pedig a demokratizálás, a társadalmi befogadás és a részvétel jelentik a legfontosabb legitimitációit, ráadásul nemcsak a közgyűjteményi, de általában minden kulturális területen.⁷

Casper Hvenegaard Rasmussen (Koppenhágai Egyetem) a könyvtári, múzeumi és levéltári szektor konvergenciáját vizsgálta. Vannak szervezetek, például a 2003–2012 között működő ABM Utvikling (The Norwegian Archive, Library and Museum Authority) Norvégiában, vagy az Uppsalai Egyetem Könyvtáros, Levéltáros és Muzeológus Intézete, amely a három szektorral együtt foglalkozik. A 90-es években jelent meg a „memória-intézmény” (a kulturális örökséget őrző) fogalma. A közös cél, a digitalizálás közös kihívásokat hozott ezen intézmények számára. A levéltáros passzív kurátorból közösségi facilitátor lett, a könyvtárak a gyűjtemények helyett a kapcsolatokra kezdik helyezni a hangsúlyt, a múzeumok esetében pedig a gyűjteményvezérelt megközelítés helyett egyre inkább a használóvezérelt megközelítésről kezdenek beszélni. Az új, közös kihívás a közösségi tér, a *makerspace*, a nyilvános párbeszéd támogatása és az új élmények megtapasztalásának elősegítése lett. A digitalizálási szakmapolitikák vizsgálata a döntéshozók szintjén mutatta be, hogyan gondolkodnak nemzeti szinten a közgyűjtemények szerepéről.

Ilyen áttekintés a skandináv országban korábban nem született ezen a területen. A konzorciumi partnerek vizsgálataiból származó eredmények jelentősége abban rejlett, hogy így meg lehetett állapítani, mely jellemzők, problémák azok, amelyek kizárólag Norvégiában vannak jelen, és melyek azok, amelyek általánosíthatók más nemzetekre is. A szakmabeliek és a lakosság véleményét nemzetközi összehasonlító kérdőíves felméréssel igyekeztünk megismerni.

Lakossági felmérés a közgyűjtemények szerepéről

A szakmapolitikák terén a digitalizálás kérdése meghatározó és megkérdőjelezhetetlen fontosságú. De vajon a lakosság hogyan ítéli meg a közgyűjtemények, azon belül is elsősorban a könyvtárak szerepét a társadalomban? A lakossági felmérésben nem kifejezetten a digitalizálásra, hanem elsősorban a levéltárak, múzeumok és könyvtárak társadalomban betöltött szerepeire kérdeztünk rá, amelyben megkerülhetetlenek a közgyűjtemények által elérhetővé tett, egyre bővülő elektronikus szolgáltatások hatásai. Vajon egy olyan intézményi körben, amelyben egyre több digitális szolgáltatás érhető el, mennyire fontosak a fizikai térben nyújtott szolgáltatások?

A kutatásban a következő kérdéseket fogalmaztuk meg:

1. Mi indokolja a közpénzek nyilvános könyvtárak fenntartására való felhasználását? Az indokok között mennyire értékeli fontosnak a könyvtárak találkozóhely szerepét, valamint a könyvtárak mint a demokratikus diskurzus színtere szerepét?
2. A skandináv országok közkönyvtáraiban hagyományosan nagyobb hangsúlyt fektetnek a közkönyvtárak nyilvános vitákat támogató szerepére. Vajon ezekben az országokban a válaszadók fontosabbnak ítélik-e a könyvtáraknak ezt a szerepét?
3. Általában a közkönyvtárakat a nyilvános szféra intézményeiként használják-e a különböző országokban?

A fenti kérdésekre három skandináv országból (Dánia, Norvégia és Svédország), Németországból, Svájcban és Magyarországról összesen 6050 fős, az egyes országokban megközelítőleg azonos számú, (több mint 1000 fő) válaszadóból álló reprezentatív mintán készült a felmérés. A megkérdezést valamennyi országban a *Sentio Research* norvég közvélemény-kutató cég végezte nemzetközi partnerei segítségével 2017 júniusában.

A lakossági felmérésben rákérdeztünk, hogy melyek a legfontosabb okok, amelyek miatt érdemes fenntartani a közkönyvtári szolgáltatásokat. A válaszadók alapvetően nagyon hasonló véleményeket fogalmaztak meg a hat országban a közkönyvtárak fenntartását legitimáló fő motívumokról.

Összességében a válaszadók a következő sorrendet állították fel az általunk megadott szempontok alapján:

1. Kulturális örökség megismertetése.
2. Tanulás támogatása.
3. Egyenlő hozzáférés a tudás és a kultúra javaihoz.
4. Magas minőségű kortárs irodalom bemutatása.
5. Az aktív állampolgársághoz szükséges információk szolgáltatása.
6. Digitális egyenlőség biztosítása.
7. Integráció segítése.
8. Segíteni az embereket a szabadidő tartalmas eltöltésében.
9. Ellátni az embereket a mindennapi boldoguláshoz szükséges információval.
10. Kreativitás és innováció elősegítése.
11. Fontos közösségi találkozóhely.
12. Tér a nyilvános vitákhoz.

Az, hogy a tradicionális könyvtári szerepek kerültek a lista élére, a végére pedig a nyilvános szféra kapcsán felmerülő funkciók, kétségkívül kihívást jelent a szakma számára. Éppen a legutóbbi években erős hangsúlyt kapó makerspace, találkozóhely, nyilvános viták színtere funkciókat ítélték a válaszadók a legkevésbé relevánsnak, míg a tanulás tere vagy a kulturális örökség közvetítése a többség szerint kifejezetten fontos motívumok, amikor ezeknek az intézményeknek a fenntartására szánt forrásokat kell megindokolni. A nyilvános viták tere és a találkozóhely funkciókat fontosabbnak ítélték az átlagnál azok, akik használják is a könyvtárakat.

Amikor a tényleges használatra kérdeztünk rá, akkor már sokkal inkább megfigyelhető volt, hogy a válaszadók a megfogalmazott véleményekkel ellentétben a nyilvános szféra intézményeként vették igénybe a könyvtárakat. A válaszok alapján a könyvtárakat sokkal gyakrabban használták találkozóhelyként a skandináv és a magyar válaszadók, mint a németek és a svájciak. (A jelenség okát nehéz lenne megmondani, de sok más tekintetben is megfigyelhető volt, hogy a magyar válaszok sokkal inkább az északiakkal „mozogtak együtt”, semmint a két nyugat-európai ország lakosainak megállapításaival.)⁸

A fentiekben túl a felmérés tartalmazott kérdést a hasz-

nálók általános könyvtár-, múzeum- és levéltárhasználati szokásaira, a digitális tartalmak látogatottságára és a közösségi terek emberek életében betöltött szerepére, továbbá olyan demográfiai jellemzőkre vonatkozóan, amelyek független változóként szerepeltek az elemzésekben. Nagyon nagy mennyiségű adat áll tehát rendelkezésre, amelynek feldolgozása még hosszú évekre adhat feladatokat, és vezethet érdekes újabb összefüggések feltárásához.

A könyvtárak, levéltárak és múzeumok szerepe a társadalomban

Összesen hat országban (Dánia, Magyarország, Németország, Norvégia, Svájc, Svédország) végeztünk összehasonlító kérdőíves kutatást a könyvtári, múzeumi és levéltári szektorban, amelyek közül végül a svájci adatokat – tekintettel az igen alacsony válaszadói hajlandóságra – nem használtuk fel.⁹ A beérkezett adatok alapján lehetőségünk van mind a nemzetek, mind pedig az egyes közgyűjteményi szektorok közötti összehasonlításokra, ráadásul a kérdések egy része azonos volt a lakossági felmérésben feltettekkel, így a gyűjtött adatok – ahol ez releváns – a használók válaszaival is összevethetők.

Összesen 5390 fő válaszolt a kérdéseinkre, akik között messze felülreprezentáltak a könyvtárosok, 3757 fő, szemben a 910 muzeológussal és a 723 levéltárossal. A legtöbb válaszadó Németországban volt (1525 fő), a legkevésbé pedig Norvégiában (605 fő). Magyarországról összesen 997 válasz érkezett, a válaszadók döntő többsége (812 fő) a könyvtárosok közül került ki. Az adatgyűjtést valamennyi partnerintézmény maga szervezte. (Mi Magyarországon a kérdőívbe integráltunk a könyvtárosok helyzetéről, státuszáról szóló kérdéseket is, amelyeknek a válaszait egy önálló cikkben dolgoztuk fel.)¹⁰

A kutatásban két olyan alapvető változást vizsgáltunk, amelyek meghatározzák a közgyűjtemények aktuális fejlesztési, fejlődési irányait. A technológiai megújulás mellett a közösségek felé fordulás is jelen van a könyvtárak, a múzeumok és a levéltárak szakmai tevékenységeiben is. Vajon mennyire jellemzőek a közgyűjtemények életében az olyan új szolgáltatások, amelyek a fent említett két változási irányra reflektálnak, és vajon milyen különbségek mutathatók ki a közgyűjtemények egyes szektorai között?

Mindhárom vizsgált területen azt válaszolták a megkérdezett szakemberek, hogy szerveznek találkozót, szemináriumokat, workshopokat, és ezek jellemzően fontos részét képezik a mindennapi munkának.

A könyvtárosok tekintetében nincs érdemi különbség az egyes országok válaszai között; a muzeológusok és a levéltárosok kapcsán azonban feltűnt, hogy a német és a dán válaszadók kevésbé ítélték fontosnak a közösségi funkciókat a saját munkájukban, mint tették azt a svéd, a norvég, valamint a magyar múzeumi és levéltári szakemberek.

A könyvtárosok technológiai változásokkal kapcsolatos válaszaiban ezzel szemben az volt megfigyelhető, hogy az e-könyvek kölcsönzésén kívül nem volt egyetlen olyan szolgáltatás sem, amelynek egyöntetűen központi jelentőséget tulajdonítottak. Magyarország ebben a tekintetben kivételt képez, ugyanis nálunk az e-könyv kölcsönzés messze nem olyan központi jelentőségű, mint a többi vizsgált országban. Nálunk nincs olyan központi elektronikus könyvkölcsönző rendszer, mint ami Németországban és a skandináv államokban elérhető.

Összességében a könyvtárosok meglehetősen jól alkalmazkodtak a digitális korszak kihívásaihoz, ezzel szemben a múzeumok esetében az egyes országok közötti nagy különbségek voltak megfigyelhetők. A német és a dán válaszadóknak csak sokkal kisebb százaléka állította, hogy az intézménye elektronikus formában is hozzáférést kínál a műtárgyakhoz, mint a magyar, a norvég és a svéd válaszadóké. Leginkább a hibrid kiállítások válnak egyre inkább jellemző gyakorlattá. A kizárólag weben megjelenő tartalmak ritkábbak a vizsgált országokban.

A felmérések egyik legérdekesebb kérdése volt az egyes intézmények saját szerepükről alkotott véleménye. Általában megfogalmazható, hogy a hagyományos szerepeket a szakmabeliek is fontosabbnak ítélik az újabban felmerülő közösségi és digitális fordulat kapcsán megjelenő funkcióknál. Azt is megkérdeztük, mi a véleményük arról, hogy a szakmabelieknek állást kell-e foglalniuk az általuk bemutatott tartalmak kapcsán. A levéltárosok és a könyvtárosok szerint az értékek melletti kiállítás fontosabb, mint a függetlenség, a tények semleges bemutatása. A muzeológusok ennek éppen az ellenkezőjét vallották. Érdekesebb, hogy a magyar válaszadók voltak a leginkább óvatosak az értékek melletti kiállítás, a bemutatott tartalmak kapcsán felmerülő vitás kérdések kezelése ügyében. Magyarországon valamennyi szakmában a semleges hozzáállás a preferált magatartás.

Összességében a kérdőíves adatgyűjtések hatalmas mennyiségű adattömeget jelentenek, amelyeknek a feldolgozása csak több cikkben lehetséges. A magyar válaszokból kirajzolódó legfontosabb eredményeket a könyvtárosok, muzeológusok és levéltárosok tár-

sadalmi szerepeiről a *Könyvtári Figyelő Cselekvő Közösségek* különszámában tettem közzé.¹¹ A magyar szakemberekre nézve a tanulmány azt állapította meg, hogy a közgyűjteményi szektor demokratikus felelősségvállalása túlmutat az információhoz való szabad hozzáférés biztosításán annak ellenére, hogy az 1997. évi CXL. törvény elsősorban ebben a kontextusban mutatja be a könyvtárak szerepét. A kulturális intézmények egyre inkább funkcionálnak olyan közösségi interaktív terekként, amelyekben a használó nemcsak passzív fogyasztója, de előállítója is a tartalmaknak. Ez a szerep annak ellenére, hogy a szektorban dolgozók igyekeznek annak eleget tenni, nem tudatosult kellőképpen a szakmabeliekben.

Esettanulmányok

Håkon Larsen és Erik Henningsen a Lokalhistoriewiki.no-val (<https://lokalhistoriewiki.no>), a norvég helytörténeti intézet 2007 óta működő kezdeményezésével foglalkoztak, amelynek a lényege, hogy a wiki technológiára alapozva egységes kereteket biztosítson a helytörténeti témában született lexikon-szócikkek, eredeti kutatások, valamint korábban már publikált tartalmak közzétételére. Ez olyan nyilvános tér lett, ahol az amatőrök és a szakmabeliek megoszthatják egymással az eredményeiket és reflektálhatnak egymás gondolataira. A projektnek a 2700 használó, 49 000 szócikk és évi 1 millió látogatás jelzi a sikerét. A nyílt és demokratikus szerveződés, a konszenzuseresés, valamint a használó felhatalmazása nyomán a projektben sikerült megvalósítani egy igazán jól funkcionáló digitális találkozóhelyet.¹² A projekt egyben arra is példaként szolgál, hogy mennyire hatékonyan tud lenni az együttműködés az online térben az azonos érdeklődésű szakmabeliek között.

Cicilie Fagerlid (OsloMet) a használók oldaláról kutatta a könyvtár mint nyilvános tér problematikáját. Norvég közkönyvtári terek vizsgálatával arra kereste a választ, hogy a könyvtár mitől lesz az emberek számára vonzó találkozóhely, közösségi tér. Szükség van hozzá olyan atmoszférára, amelyben senki nem érzi magát kirekesztve. A közkönyvtárban az emberek azzal, hogy dolgoznak, egymást is inspirálják a munkára; lehessen a mindennapi élethez kapcsolódó dolgokat csinálni (enni, olvasni, beszélgetni, játszani), a társadalom minden tagjával lehessen ott találkozni, meg lehessen figyelni, hogy ők hogyan viselkednek.¹³ *Kerstin Rydbek*, a svédországi Uppsalai Egyetem oktatója az olvasókörökről készített felmérést hazájában. Jelenleg a települési könyvtárak 85%-ában

működik olvasókör, amelyben olvasásról, olvasmányokról beszélgetnek. Az elmúlt 30 év tendenciái azt mutatják, hogy ez a típusú szolgáltatás egyre inkább csak a könyvtárakban maradt meg, ott azonban jelentős mértékben nő a népszerűsége. A felmérés rámutatott, hogy bár Svédországban is működnek könyves közösségi oldalak (pl. www.bokcirklar.se), azok nem tudják kiváltani az olvasókörök szerepét. A felmérésben részt vevő 782 válaszadóból 504-en feleltek nemmel arra a kérdésre, hogy ha a könyvtárban nem lenne erre lehetőség, akkor a digitális térben is részt venne-e az olvasókörben. Bár egy-egy alkalom kifejezetten egy-egy könyvről szól, régen a középpontban a mű volt, ma inkább maga a beszélgetés, a reflexiók kerülnek a fókuszba.

Roswitha Skare a digitális találkozóhelyek kapcsán egy adott időszakban vizsgálta, hogy mire használják a norvég könyvtárak, levéltárak és a múzeumok a legnagyobb közösségi oldalt. A fő kérdései azok voltak, hány megosztást készítettek, milyen témákban, és azok mennyire ösztönözték a használói részvételt. Bár jellemzően nagyon kevés hozzászólás érkezett, egy-egy jól működő oldal (pl. a Tromsøi múzeum Facebook oldala) példája azt mutatja, hogy egy közösségi oldal is funkcionálhat online találkozóhelyként.¹⁴

Összegzés

Miben lehetne megragadni az *ALMPUB* projekt legfőbb eredményeit? Egyrészt sajnos nem jellemző, hogy hazai könyvtárak ilyen szintű kutatási projektben konzorciumi partnerként vegyenek részt. Ezúttal az OSZK–KI csatlakozni tudott egy projekthez, amelyet olyan könyvtárosképző helyek és azok professzorainak a neve fémjelez, amelyekről túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a világ élvonalába tartoznak. Az együttműködés lehetőségét elsősorban Ragnar Audunsonnak köszönhetjük, aki a hazai könyvtáros szakmában jól ismert, és már évtizedekkel ezelőtt is végzett közös kutatásokat a KI munkatársaival. Úgy gondolom, hogy a régi együttműködések pozitív tapasztalatai nyomán kerülhetett sor arra, hogy minket is bevonjanak ebbe a projektbe.

A KI milyen értéket tudott teremteni ebben az együttműködésben? Elsősorban az összehasonlító vizsgálatokban jutott nagy szerep nekünk, magyaroknak. Összesen négy országos felmérést bonyolítottunk le a többi nemzettel összevethető módon, közös kérdőíveken lekérdezve a lakosságot, valamint a könyvtáros, a muzeológus és a levéltáros közösségeket. Ezek a felmérések nemcsak a hazai, de a német, a svájci és

a skandináv országokban dolgozó szakmabeliek elé is tükröt állítottak, biztosították saját eredményeik, értékeik megmérését más országokhoz képest.

Részünkről hozzáadott érték az együttműködéshez egy kutatói workshop budapesti megszervezése és általában a kutatói együttműködésekben való részvétel. A projekt kezdete óta eltelt három év alatt eddig két lektorált nemzetközi lapban jelent meg cikk intézeti munkatárs társszerzőségével, valamint két konferencia-előadás, amelyben szintén közreműködtünk. A konferencia zárókötetében újabb két angol nyelvű lektorált fejezetünk jelenik majd meg 2020 folyamán, továbbá jelenleg is dolgozunk egy tanulmányon, amelyet ugyancsak lektorált nemzetközi folyóiratban fogunk közzétenni.

A kutatói együttműködés a fentebb felsorolt, objektív mérőszámokkal is jellemezhető, kézzelfogható eredmények mellett számos olyan hatással járt, amelyek hozzájárultak a KI kutatási tevékenységének továbbfejlesztéséhez. A skandináv és nyugat-európai könyvtáros kutatókkal való együttműködések során új munkamódszereket, új szemléletet sajátíthattunk el, amelyeket igyekszünk hasznosítani hazai környezetben is. Új kapcsolatok, személyes barátságok szövődtek, amelyek további együttműködésekhez vezethetnek a későbbiekben. Egy-egy pályázati úton megvalósított projektben a meghívottak köre jellemzően a korábbi pozitív tapasztalatok, sőt baráti kapcsolatok mentén alakul ki, ezért egyáltalán nem lebecsülendő ennek a jelentősége sem.

És végül mit jelentett a projekt a könyvtártudomány-nak? Noha az *ALMPUB* keretként funkcionáló *KULMEDIA* program elsősorban norvég kulturális stratégiai döntések előkészítését célozta, születtek olyan új tudományos eredmények, amelyek hozzájárulnak a digitalizálás és a közgyűjtemények nyilvános szféra funkciójának újraértelmezéséhez. A záró kutatási jelentés elkészítése még hátravan, de addig is megfogalmazható számos olyan következtetés, amely fontos tanulságot szolgálhat a további kutatások előtt. Ezek közé tartozik a digitalizálás „szakrális” természetének felismerése a szakmapolitikákban. Korábban nem mutattak rá, hogy a digitalizálás „parancsa” a politikusok gondolkodásában felülírja olykor a hagyományos költséghatékonysági elemzéseket is, és akkor is preferált tevékenységnek számít, ha a befektetés nem indokolható, a digitalizálás eredménye pedig nem kimutatható. Szintén jelentős tudományos újdonság annak a dokumentálása, hogy miközben a szakmabeliek nagy energiákat mozgószítanak annak érdekében, hogy a közgyűjtemények

megfeleljenek a nyilvános szféra követelményeinek, találkozóhelyként és közérdekű viták helyszínékként funkcionálnak, ez a szerep sem a használókban, sem pedig a szakemberekben nem tudatosul. Szintén sikerült dokumentálni, hogy a fizikai terek jelentősége – a közgyűjtemények mindennapi munkája során – sokkal nagyobb, mint azt általában feltételezik. Az

elektronikus szolgáltatások közül egyedül az e-könyvek kölcsönzése az, ami igazán széleskörű igénybevételnek örvend, Magyarországon az sem. Végül – ha nem is elsőként, de újra egyértelműen – sikerült dokumentálni, hogy a digitalizálás nem feleslegessé teszi a fizikai térben működő közgyűjteményeket, hanem éppen erősíti ezeknek a tereknek a jelentőségét.

Irodalmi hivatkozások

1. TÓTH Máté – AUDUNSON, Ragnar. Websites for booklovers as meeting places. == *Library Hi Tech* 30. (2012) 4., p. 655-672.
2. NAGY Attila – AUDUNSON, Ragnar. Közkönyvtár, információsjártasság és a helyi közélet: Esettanulmány norvég-magyar összehasonlításban. == *Könyvtári Figyelő Úf.* 13. = 49. (2003.) 1., p. 103-122. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00044/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2003_1_102-122.pdf [Megtekintve: 2020.05.18.]
3. Digitalizálás és találkozóhelyek? [elektronikus dok.]: Nyitott szeminárium az ALMPUB projekt eredményeiről. == A Könyvtári Intézet honlapja. A Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály aloldala. Feltöltve: 2018.05.09. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztési-osztaly/digitalizálás-es-talalkozóhelyek-nyitott-szeminárium-az> [Megtekintve: 2020.05.18.]
4. ALMPUB zárókonferencia [elektronikus dok.] == A Könyvtári Intézet honlapja. A Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály aloldala. Feltöltve: 2020.01.27. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztési-osztaly/almpub-zarokonferencia> [Megtekintve: 2020.05.18.]
5. STOKSTAD, Sigrid. Norwegian National Policies for Digitalization in the LAM Sector – Imperative and Implementation == *ALMPUB Anthology*. 5th Chapter. (Megjelenés előtt)
6. TÓTH Máté. Organisation and Funding of Digitisation in the Visegrád Countries == *ALMPUB Anthology*. 6th Chapter. Megjelenés előtt.
7. HENNINGSSEN, Erik – LARSEN, Håkon. The Mystification of Digital Technology in Norwegian Policies on Archives, Libraries and Museums: Digitalization as Policy Imperative == *Culture Unbound*, 12. (2020) [online], ISSN 2000-1525. Hozzáférhető: https://www.researchgate.net/publication/341146938_The_Mystification_of_Digital_Technology_in_Norwegian_Policies_on_Archives_Libraries_and_Museums_Digitalization_as_Policy_Imperative [Megtekintve: 2020.06.02.]
8. AUDUNSON, R. [et al.]. Public libraries as public sphere institutions: A comparative study of perceptions of the public library's role in six European countries. == *Journal of Documentation* [online], 75. (2019) 6., p. 1396-1415. ISSN 0022-0418. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1108/JD-02-2019-0015> [Megtekintve: 2020.05.18.]
9. A kutatás egyes részeredményei más fórumokon már megjelentek. AUDUNSON, Ragnar – TÓTH Máté. The legitimacy of public library services: Do the general public and librarians agree? == 27th International BOBCATSSS Symposium, Osijek, Croatia. 2019. Jan. 22-24.; AUDUNSON, Ragnar – HOBÖHM, Hans-Christoph – TÓTH Máté. ALM in the public sphere: How do archivists, librarians and museum professionals conceive the respective roles of their institutions in the public sphere? == *Information Research* [online], 24. (2019) 4. ISSN 1368-1613. Hozzáférhető: <http://www.informationr.net/ir/24-4/colis/colis1917.html> [Megtekintve: 2020.05.18.]
10. JÁVORKA Brigitta. Könyvtárosok helyzete, társadalomban betöltött szerepe: A könyvtáros szakma szociológiai, demográfiai összetétele 2018-ban. == *Könyvtári Figyelő, Úf.* 28. = 64. (2018) 4., p. 536-548. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00354/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_04_536-548.pdf [Megtekintve: 2020.05.18.]
11. TÓTH Máté. A közkönyvtárak, múzeumok és levéltárak társadalmi szerepei a szakmabeliek önértékelése tükrében. == *Könyvtári Figyelő, Úf.* 29. = 65. (2019) Különszám, p. 67-80. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/2019_Kulonszam_Teljes_29_65.pdf [Megtekintve: 2020.05.18.]
12. HENNINGSSEN, Erik – LARSEN Håkon. The Joys of Wiki Work: Craftsmanship, Flow and Self-externalization in a Digital Environment == *ALMPUB Anthology*, 17. Chapter. Megjelenés előtt.
13. FAGERLID, Cicilie. Democratic Coexistence, Tiny Publics and Participatory Emancipation at the Public Library. == *ALMPUB Anthology*, 14. Chapter. Megjelenés előtt.
14. SKARE, Roswitha. Like, Share and Comment! The Use of Facebook by Public Libraries, and Museums: A Case Study from Tromsø, Norway. == *ALMPUB Anthology*, 10. Chapter. Megjelenés előtt.